

Mõtisklusi mõttevabadusest

Auli Kytt

Alguses hyiab enamik rahvaid end Tõelisteks Inimesteks. Yhel päeval kohtub rahvas teiste inimestega ning annab neile nimeks Teised Inimesed, või, kui see pole olnud hea päev, siis Vaenlased või Metslased. Kui nad ainult tuleksid säärase nime peale nagu näiteks Veel Mõned Tõelised Inimesed, siis jääks hiljem hulk jamamist ära.

(T. Pratchett, "Vaibarahvas", vaba ymbersõnastus)

Pratchetil on õigus.

Tuhandeid aastaid tagasi elas Läänemere rannal ja sisemaa metsades hõim, kes nimetas end maarahvaks. Räägiti sarnast keelt, mis paikkonniti kyll varieerus, kuid yksteisest saadi siiski aru – piisavalt, et aegajalt sõna- ja kaubavahetust pidada, kuid muidu sõbralikult yheskoos elada. Ruumi jätkus kõigile. Toitu, kehakatet ja peavarju andsid mets, meri ja maa koos oma asukatega.

Kaua elas maarahvas segamatult. Kuid ykskord tuli lõunast teine rahvas, kes leidis, et maarahvas võiks tema heaks töötada. Maarahvale see ei meeldinud, aga mida nad ikka teha said – võõrastel olid kaasas hirmsad relvad, mis lõikasid kõigest läbi, ning seljas ryyd, millest miski läbi ei lõiganud. Võõraid oli palju ning neid tuli kogu aeg juurde; maarahvast jäi aga iga lahinguga vähemaks.

Paarisaja aastaga oli võõral lõunamaa rahval oma mandriosa otsast otsani läbi uuritud. Nad ei osanud arvatagi, et kuskil keset suurt merd võiks veel mõni maatykk olla, enne kui yhele pooljuhuslikult otsa komistasid. Nad avastasid seal hulga imelikke inimesi, kes rääkisid imelikke keeli, käitusid ja riietusid imelikult – õieti ei riietunud nad yldse, sest seal oli soe – ning olid kentsaka nahavärviga. Võõrad panid kohalikele nimeks Metslased.

Võõraid ei huvitanud asjaolu, et Metslased on ka võibolla Inimesed nagu nemadki. Nad tahtsid maad endale saada. Metslastele see muidugi ei meeldinud, aga nad ei saanud valgenahaliste võõraste vastu ei sõnadega, ei vibu ega nooltega. Võõrastel oli kole asi, mida nad kutsusid Pyssirohuks. Võõraid tuli kogu aeg juurde. Kohalikke jäi iga lahinguga vähemaks...

See kurb lugu, mis on kordunud veel mitmes paigas yle maailma, ajendab kysima: mis on see, mis paneb yhed inimesed hävitama teisi, yhe rassi teist rassi maatasa tegema? Rumalus, põikpäisus, paindumatus?

Eelnev jutt puudutas eelkõige maad, elupaika. Ent needsamad võõrad on hävitanud veel midagi, mis kuulub lahutamatult kokku iga rahva keele ja kultuuriga. See *midagi* on mõttelaad, maailmavaade. See on ka usk.

Kui indiaanilapsed lahutati perekonnast ning saadeti reservaatidesse ja kooli, siis kaotasid nad koos oma keelega veel midagi – nimelt maailmapildi, maailmataju, mõttelaadi, mida on võimalik väljendada vaid oma keeles. Samuti nagu maarahva mõttelaadi on pea võimatu väljendada näiteks indoeuroopa keeltes – pole sõnu, pole grammatilisi konstruktsioone, pole õiget arusaamist. Sellest on rääkinud Uku Masing ja paljud teisedki.

Pole paljuks öelda, et maarahvaga juhtus täpselt samuti – sunniviisiline koolisaatmine,

keelati rääkida oma kodukandi murdekeelt ning keelati käituda oma maailmavaate ja tõekspidamiste järgi, mis ytlisid, et maast, metsast ja merest ning nende asukaist tuleb lugu pidada ning olla neile tänulik toidu, kehakatte ning peavarju andmise eest. Maarahvas väljendas seda lugupidamist omal moel. Oli see siis midagi imelikku? Tegi see kellelegi haiget?

Lõunamaa rahvas ei leppinud maarahva mõttelaadiga. Nad ei tahtunud ainult maad. Nad tahtsid ka põliselanike hinge – millekski muuks ei saa seda nimetada. Võõrad tahtsid, et kohalikud hakkaksid mõtlema samades kategooriates nagu nad ise, nii, nagu lõunamaal kombeks. Võõrad tõid kaasa oma jumala ning tahtsid, et kohalikud kummardaksid teda ning ainult teda.

Miks?

Võõrad olid nimelt veendunud, et nad teavad tõde. Et nende tõde on ainuke kõigist võimalikest tõdedest maailmas. Ning kuna nad pidasid end kõige targemateks, kõige ilusamateks, kõige paremateks ning kõiki teisi rumalateks, siis võtsid nad endale voli ytelda maarahvale, et see, mida maarahvas teab, usub ja arvab, ei ole õige. See on vale, ytlisid nad.

Misasja?

See on juba peaaegu nagu filosoofia. Kujutlen ennast sinna kaugesse aega. Minu maailm koosneb teatud asjadest, olenditest, tõekspidamistest, uskumustest ning on neist koosnenud lugematuid inimpõlvi. Nii kaugele, kui minu rahva mälu ulatub, tean ma, et oleme elanud selles paigas. Jah, ma tean, et kunagi me tulime siia, aga see oli väga ammu. Ma tean ka seda, et kui me käitume oma lugematute inimpõlvede vältel kujunenud tõekspidamiste ja uskumuste järgi, siis me võime siin elada veel tuhandeid aastaid, veel lugematu arvu inimpõlvi. Aga nyd tuleb keegi võõras, kes hädavaevu pursib meie keelt, ning ytleb, et minu maailma pole tegelikult olemas. *Aga mina, tahaksin kysida. Kas siis mind pole ka olemas?*

ÕNNEKS ei olnud maarahvas nii loll, kui võõrad arvasid. Ning õnneks ei olnud neil võimalik saata maarahva lapsi reservaatidesse. Ja õnnetuseks said võõrad ka ise sellest aru – isegi kui nad ei tahtnud. Seepärast sundisid nad maarahva lapsi koolidesse, et neile õpetada võõrast vaimu, võõrast keelt ja usku. Lapsed läksid koolist koju ja elasid seal endistviisi edasi, rääkisid oma keelt ja toimetasid oma tavade järgi. Need, kellele võõras kultuur kylge hakkas, kolisid linna elama ja võõrdusid tasapisi maarahvast ning oma esivanemate maailmavaatest.

Samas ei võtnud nad täielikult yle võõrast kultuuri – see oli neile liiga võõras, see ei võtnud neid omaks. Niisiis ei jäänud maarahva ylekäte läinud lastel muud yle, kui hakata end kutsuma võõraste poolt pandud nimega – eestlased.

AGA MAARAHVAS elas edasi, toimetas tasapisi omi asju, rääkis omi maakeeli, käis omade kommete järgi. Pikapeale kujunes vastandus linnarahvas – maarahvas, kus *maarahvas* ei olnud mõnes mõttes enam etnonym, kuigi *linnarahvas* koosnes yldjuhul *eestlastest*.

Nii see läks – kaks eripärast kultuuri samal maal, üks kasvanud välja teisest ning laenanud võõrasteltki, teine ikka sama vana edasi. Osalt sulandusid teineteisesse, aga kummagi põhikumik jäi iseendaks. Võibolla oli maarahvas kindlamalt jalgadega maas, eestlased rabelesid, teadmata, kes nad õieti on ning proovisid heal meelel kõike uut. Samuti jätkus nägelus uue usu ja vanade tõekspidamiste vahel. Ei suutnud vana uut täielikult välja tõrjuda ega ka uus vana välja syya. Nende pinnalt tekkis segane

sulam, samas olid mõlemad omal viisil edasi.

Mul on rõõm näha, et see kõik jätkub tänapäevalgi – on vanad tõekspidamised, mis sisse kasvanud koos keele ja keskkonnaga, ning uued, mis pole ikka veel suutnud kõigile omaks saada, sest nende tõekspidamiste keel ja mõttelaad on võõras. On inimesed, kes tunnustavad vana, samuti need, kes tunnustavad seda vahepealset ning on neidki, kes on pyydnud täielikult omaks võtta uut, võõrast. Need viimased võitlevad ikka veel vana mõttelaadi vastu. Kyll pyyavad argumenteerida, et seda vana ei olevat enam olemas; ytlevad, see surnuvat välja 200 aastat tagasi. Aga ometi nad võitlevad vana vastu. Kas ei tõesta just see asjaolu, et vana on IKKA VEEL OLEMAS, sest milleks võidelda millegi vastu, mida enam ei ole?

Maarahva järeltulijad aga toimetavad oma väärikal kombel edasi. Ei nad tee suurt kära, pyyavad vaid kaitsta end suure maailma jõhkra pealetungi eest. Suurest maailmast tuleb yha uusi ja uuemaid tõekspidamisi, mis pyyavad siin maal kanda kinnitada. Jätkub neilegi igayhele oma nurgake. Aga kui mõni neist tahab eriti laiutama hakata ja kuulutada, et tema on ainus ja õige tõde või tee; et peale tema ei tohiks kedagi teist yleldse olemas olla, siis tahaks kyll, et need, kes vaatavad oma maa põliselanikke ja nende tegemisi kui head laadanalja, tuletaksid meelde, KELLE HÄÄL KÕLAS SIIN KÕIGE ENNE, nagu ytles kord suur indiaanipealik Punane Pilv. Kyll me mahume kõik siia ära, oleme ennegi mahtunud. Selleks on vaja vaid natuke austust enda ja ymbritsevate inimeste, nende teadmiste ja tõekspidamiste vastu. Ning – *last but not least* – selleks on vaja sõna-, mõtte- ja usuvabadust.